

נייר עמדה:

תפקידן של מרפאות בעיסוק בהערכות ותגובה למצבי חירום ואסון

רקע

שפנו מבינתם, וקבוצות המצויות במצב חירום בעורף. בתוך שלוש קבוצות אלו נכללים גם אנשים עם מוגבלות וצרכים מיוחדים.

כמו כן, מלבד היות המרפאות בעיסוק חלק מן הצוות הטיפולי-שיקומי הרב-מקצועי בחירום, הן חלק מן האוכלוסייה הכללית הנתונה במצב חירום וחשופות גם הן לטראומה ראשונית ומשנית.

אסונות, טבעיים או מעשה ידי אדם, מובילים להרס נרחב ומשבשים את חייהם של אינספור יחידים וקהילות בטווח המייד והארוך. לאחר אסון, חובה להתייחס לבריאות ולרווחה הפיזית, הרגשית והחברתית של האוכלוסיות השונות המושפעות, בכל מעגלי החיים.

מטרות נייר העמדה

- הצגת התרומה הייחודית של מקצוע הריפוי בעיסוק כחלק מצוות טיפולי-שיקומי רב-מקצועי, במתן שירות ליחידים, בני משפחה ומטפלים עיקריים, קהילות, אנשי מקצועות הבריאות, קובעי מדיניות והחברה כולה בהקשר של מצבי חירום ואסון.
- ביסוס ההתערביות מבוססות ניסיון, תיאוריה ומחקר בריפוי בעיסוק בשלב ההיערכות, שלב התגובה הראשונה ושלב הטיפול, השיקום וההחלמה ארוכת הטווח בעת מצבי חירום ואסון, לשמירה על הרווחה והבריאות בקנה מידה לאומי.
- התייחסות לתפקיד הריפוי בעיסוק בהסברה וקידום מדיניות היערכות ותגובה למצבי חירום ואסון בעתיד, ולהמשך קידום עשייה מבוססת ראיות.

למרפאות ולמרפאים בעיסוק כישורים ומומחיות ייחודיים הדרושים לניהול התערבות טיפולית במצבי חירום ואסון, בכל שלבי ההתמודדות: שלב ההיערכות, שלב התגובה הראשונה ושלב ההתמודדות וההחלמה ארוכת הטווח.

נייר עמדה זה נכתב בעת מלחמת "חרבות ברזל", במהלך החודשים אוקטובר-נובמבר 2023. המסמך מבוסס על ידע וניסיון מקצועי מתוך העבודה הקלינית של המרפאות בעיסוק לפני ובעת המלחמה, ועל ידע מתוך תיאוריות וראיות מחקריות העוסקות במצבי אסון סביב העולם.

כמו כן, בנייר עמדה זה התווסף הניסיון שנצבר עד כה בתגובה לאסון הנוכחי תוך התמקדות בתפקיד החיוני בטיפול המייד האקוטי, ובהתארגנות למתן מענה שיקומי ארוך טווח לקבוצות שנפגעו באופן ישיר מאסון, קבוצות

הגדרת התפקיד של מקצוע הריפוי בעיסוק במצבי חירום ובתגובה לאסון

ההקשרים השונים שבהם הוא פועל.
5. ידע מקיף על מערכות הבריאות ומערכות השיקום בתוכה.

א. הגדרת ריפוי בעיסוק

תחומי ידע אילו, בנוסף למיומנויות עבודה בצוות רב-תחומי, הדרכה, והיכולת לתת מענה למגוון אוכלוסיות מרקע שונה ובסביבות משתנות, הם המייחדים את הטיפול בריפוי בעיסוק. לפירוט תחומי העשייה ראו נספח 1.

ריפוי בעיסוק הוא מקצוע בריאות ממוקד אדם/ לקוח, המאפשר ליחידים ולקהילות להשתתף בפעילויות או בעיסוקים משמעותיים, המקדמים בריאות, רווחה ואיכות חיים.

ב. תפקידי מקצוע הריפוי בעיסוק בתגובה למצבי חירום ותגובה לאסון

עקרונות בסיסיים בטיפול בריפוי בעיסוק המיושמים במצבי חירום וטראומה:

- ניתוח פעילות בהתאמה בין מיומנויות האדם, מאפייני הסביבה והעיסוק, במטרה לקדם השתתפות בפעילויות משמעותיות. יש חשיבות להתייחסות לעיסוקים ולפעילויות המשמעותיים כחלק משמירה על שגרות, הרגלים ותפקיד בהקשרי החירום.
- שמירה על התפקוד, שיקום התפקוד ודחיקת תלות, ובמידת הצורך בנייה ושימור ביטחון עצמי וחוסן.
- ההתערבות בחירום יכולה להינתן בכל סביבה שבה מצוי הלקוח, תוך אפשרות להתאים את הסביבה לצרכים ולמטרות הנדרשים, ובשמירה על פרטיותו ורצונו של הלקוח.
- ההתערבות ניתנת לשם מניעה והפחתת גורמי סיכון, מייד לאחר הפגיעה ולכל אורך תהליכי השיקום וההחלמה.
- במצבי אסון וחירום יש חשיבות מכרעת למניעת טראומה משנית אצל מטפלים.

מרפאות בעיסוק עוסקות בתחום קידום הבריאות, החינוך והרווחה, עם אנשים בגילאים שונים מלידה ועד המוות ובמצבי בריאות שונים, ובכללם מצבי חולי, לקות ומוגבלות. בסיס ההתערבות המקצועית ממוקד לקוח ומיועד לכלל האוכלוסייה הזקוקה לשירותי ריפוי בעיסוק. לקוח יכול להיות אדם פרטי, קבוצה, קהילה, אוכלוסייה או ארגון.

עבודת המרפאות בעיסוק מושתתת על בסיס ידע מקצועי נרחב המאפשר הסתכלות הוליסטית על מרכיבי התפקוד, ההשתתפות והבריאות, ומכוון לקידום בריאות באמצעות עיסוק. להלן חמישה תחומי ידע רלוונטיים להתערבות במצבי טראומה ואסון:

1. ידע על מבנה ותפקוד גוף האדם, מצבי בריאות וההשלכות שלהם על תפקוד והשתתפות בעיסוקים.
2. הבנת ההיבטים הרגשיים והחברתיים של מוגבלות.
3. ידע בניית עיסוקים, פעילויות ומשימות.
4. ידע בהתאמה של הסביבה שבה האדם מתפקד (הסביבה האנושית, הפיזית, החושית, הטכנולוגית, ושילוב אבזרי עזר) והבנה של

1. מוכנות והיערכות חירום

עזרה ראשונה נפשית

1.א. מתן ידע, חינוך והכשרה

- חיזוק ההתמצאות בזמן ובמרחב, מתן ידע והסבר על תהליכים פיזיולוגיים וקשרים שבין רגש, מחשבה, התנהגות ותחושות, תיקוף החוויה הקשה והנסיבות.

מרפאות בעיסוק יכולות לספק חינוך, הדרכה ואימון ליחידים, למשפחות ולקהילות, ולארגונים, באופן פרטני או קבוצתי, לחיזוק המיומנויות לפיתוח מוכנות וחוסן להתמודדות עם אסונות, ובכלל זה יצירה ותרגול של תוכניות חירום, הבנת נוהלי בטיחות ותגובות חירום והנגשתן לכלל האוכלוסייה ולאוכלוסיות עם מוגבלויות בפרט.

הרגעת תסמינים גופניים בטכניקות הרגעה ויסות.

- שימוש במשימות, בפעילויות ובעיסוקים על מנת להגביר תחושת שליטה להפחתת מצוקה רגשית וחוסר אונים.
- קידום אסטרטגיות ויסות והתמודדות להפחתת חרדה.

1.ב. מענה מותאם לאוכלוסיות פגיעות והערכת צרכים

מרפאות בעיסוק מזהות צרכים ובונות מענים מותאמים לאוכלוסיות פגיעות בעת שגרה. כך גם בעת חירום ואסון, מרפאות בעיסוק מעריכות ומנתחות את צורכי האדם או האוכלוסייה, צורכי המשימה ומרכיבי הסביבה, והשפעתם על המוגנות מתוך ראיית "האדם במרכז". הערכת הצרכים מאפשרת מתן מענה מותאם לצרכים ייחודיים בתוכניות ההיערכות, ובכללם תרגול מותאם והנגשת המידע (דוגמאות: הנגשת כניסה של אנשים עם מוגבלות בניידות למרחב מוגן, ארגון ציוד רפואי מראש לאנשים עם צרכים רפואיים מורכבים, שימוש בפישוט לשוני לצורך התאמה קוגניטיבית של הוראות ועוד).

עזרה ראשונה פיזית

- טיפול מיידי - למזער פציעות פיזיות, אורטופדיות, נוירולוגיות והשלכותיהן.
- התערבות מיידי בטיפול בפציעות פיזיות למניעת הידרדרות במצב בטווח המיידי ושיפור תוצאות שיקום בהמשך, כגון: טיפול פיזיקלי שיקומי בגפיים עליונות, התאמת סדים, טיפול בכוויות ובצלקות והתאמת חבישות לחץ.
- הערכת צרכים מיידיים והתאמת מכשירי עזר חיוניים לשיקום וניידות וטיפול עצמי.
- המשך מתן טיפולי שגרה תוך גמישות שתאפשר מענה מיטבי.

2. תגובה בעת מצב אסון

2.ב. טיפול, שיקום והחלמה

2.א. מאמצי סיוע מיידיים

פיתוח תוכניות טיפול ושיקום מותאמות אישית על פי מטרותיו ורצונותיו ויכולותיו של האדם, כדי לשחזר ולשפר יכולות מוטוריות, קוגניטיביות, תחושתיות רגשיות וחברתיות,

לימוד ותרגול מתן עזרה ראשונה כחלק מצוות רב-מקצועי, ובכלל זה:

מצבים של אנשים שחוו טראומה, הבנת ההשפעות של טראומה על אוכלוסיות שונות, ובכללן אוכלוסיות עם מוגבלות וצרכים מיוחדים, מדיניות ונהלים שנקבעו בראייה עתידית להתמודדות עם מצבים אלו.

שיתוף פעולה ותיאום עם צוות רב מקצועי, ספקי שירותי בריאות, אנשי מקצוע בתחום הטרואומה וגורמי חירום, במטרה לתת מענה לצרכים המגוונים של אוכלוסיות המושפעות מטרואומה. מטרת המענה המידוע/רגיש טראומה היא ליצור סביבה שמקדמת בטיחות, תקשורת של אמון והעצמה, שיתוף פעולה והדדיות, תמיכה חברתית בהתאמה תרבותית, תוך מזעור מצבים של טראומה ארוכת טווח, חוזרת או משנית.

2. ד. שמירה על מטפלים למניעת טראומה משנית

נקיטת צעדים ייעודיים למניעת טראומה משנית אצל מטפלים הנחשפים בעוצמה גבוהה לעדויות ולמצבים של טראומה בעת מתן טיפול ראשוני או משני, ובהתחשב במציאות הטרואומטית המשותפת ומצב חירום כולל. לדוגמה: הדרכות, תמיכה והכשרות הכוללות מתן ידע, הקניית אסטרטגיות, קבוצות תמיכה וקידום שגרות טיפול עצמי.

3. החלמה ובניית חוסן לטווח ארוך

3. א. הסתגלות עיסוקית ופיתוח מיומנויות

חיזוק רוח האדם: אמנות, ערכים, זהות עצמית, תחושת מסוגלות או חוללות עצמית, תקווה, מוטיבציה, משמעות וחוסן נפשי.

המאפשרות לאנשים לחזור לעצמאות תפקודית ולמעורבות בעיסוקים המשמעותיים עבורם.

יצירת שגרות עיסוקיות מותאמות וארגון יום-יומי, החיוניים להתמודדות ולהחלמה, כגון: בניית סדר יום המאפשר ניהול ושימור הבריאות, טיפול עצמי וטיפול באחר, אכילה, מנוחה, פעילות חברתית, יצרנות ופנאי, תוך שמירה על איזון עיסוקי. המטרה היא קידום חזרה לביצוע מטלות יום-יום שגרתיות ולתפקוד, תוך שימוש במשאבים הקיימים, גם לצד מצבי אי-ודאות ומשבר מתמשך.

התאמת סביבה לאנשים שחוו אירועים טראומטיים ו/או פונו מביתם, ליצירת מרחב בטוח גם בסביבות מעבר זמניות, הכוללות עוגנים תפקודיים להתמצאות בזמן ובמרחב, ויצירת סביבות חברתיות קהילתיות תומכות.

התאמת סביבה לאנשים עם מוגבלות וצרכים מיוחדים, הכוללת הבטחת נגישות ובטיחות הדרושים לתפקוד מרבי ולדחיקת תלות ומניעת הדרדרות.

שיתוף פעולה עם גופים אחרים בקהילה ליצירת סביבות נגישות, מכילות ומכלילות (Inclusive) המבטיחות השתתפות ושילוב של כלל האנשים בקהילה.

2. ג. שיתוף פעולה בין-מקצועי בטיפול רגיש/ מיוחד טראומה

מרפאות בעיסוק הן חלק אינטגרלי וחשוב בצוות רב-מקצועי ורב-תחומי הפועל בחזית הטיפול במצבי אסון וטראומה.

מרפאות בעיסוק, כחלק מן הצוות הרב-מקצועי, עושות שימוש בגישות התערבות מקובלות בטיפול במצבי טראומה, המבוססות על ידע שנאסף ונצבר עם השנים מניתוח

- עידוד תהליכי החלמה אישית לצד התמודדות עם הקושי, סיוע לאנשים להסתגל לנסיבות חדשות, להשיב תפקידים בחיי היום-יום ומיומנויות שאבדו, ולפתח חוסן בפני אתגרים עתידיים, תוך שמירה על איזון עיסוקי.
- ממשלה וקובעי מדיניות.
- לפעול לקידום צדק עיסוקי ומיצוי זכויות עבור אנשים המתמודדים עם השלכות של מצבי חירום.

4. ב. המשך קידום עשייה מבוססת ראיות ומחקר

- שימוש בשיטות עבודה המבוססות על ראיות מחקריות המכוונות את התפקיד המשמעותי של מרפאות בעיסוק בתגובה למצבי חירום ואסון, המובילות לשיפור העבודה הקלינית וליוזמות מחקר נוספות.
- הסברה וקידום שילובן של מרפאות בעיסוק בתכנון וביישום תוכניות היערכות ותגובה לאסונות ברמה מקומית, לאומית ובין-לאומית, בכל תחומי הבריאות והרווחה הפיזית והנפשית.

סיכום

מרפאות בעיסוק הן חלק הכרחי במערך של ניהול מצבי חירום ואסון. ברשותן ידע ומיומנויות ייחודיים הנותנים מענה למאמצי היערכות, תגובה, ותהליכי טיפול, שיקום והחלמה לאחר אסון. למרפאות בעיסוק ראייה הוליסטית של צורכיהם של יחידים וקהילות, המאפשרת להן שילוב גישות התערבות שונות להתמודדות, ופיתוח חוסן באמצעות השתתפות פעילה בעיסוקים משמעותיים, תוך שמירה על איזון עיסוקי, המותאמים באופן ייחודי לכל אדם ואדם. הכרה וקידום מעורבותן של מרפאות בעיסוק בעת חירום ואסון, תתרום ליעילות מערך החוסן של קהילותינו בעיתות מצוקה.

3. ב. מעורבות והעצמה קהילתית

- יצירת הזדמנויות, זיהוי כוחות והנחיית יוזמות מותן הקהילות המטפחות תחושת שייכות, חוסן והעצמה בקרב אוכלוסיות נפגעות אסון.

3. ג. התאמות והנגשת סביבה

- בנייה מחדש של מגוון סביבות מכילות ונגישות פיזיות וקוגניטיביות, המקדמות תפקוד והשתתפות לכלל האוכלוסייה, לרבות אנשים המתמודדים עם השלכות מצב החירום או האסון, ובכלל זה התאמות בסביבות פיזיות, חברתיות, וירטואליות ותרבותיות.
- התאמת ציוד וטכנולוגיה מסייעת שהיו בשימוש טרום האסון או שדרושות ללקוח כתוצאה מן הפגיעה (הנגשת מחשב או טאבלט, מחשבי תקשורת, סדי ידיים ועוד).
- טיפול מרחוק להנגשת שירותים ולשמירה על רצף טיפולי.

4. הסברה, סנגור וקידום מדיניות

4. א. חידוד והרחבת נהלים ומדיניות להיערכות ותגובה למצבי חירום ואסון

- כתיבה וחידוד של נהלים, ניירות עמדה, פרוטוקולים בנושא מצבי חירום ואסון, תוך שיתוף פעולה בין מקצועות ובין משרדי

preparedness, response, and recovery. *American Journal of Occupational Therapy*, 65(6), S11-S11. DOI:10.5014/ajot.2011.65S11

Rushford, N., & Thomas, K. (Eds.). (2015). *Disaster and Development: An Occupational Perspective*. Elsevier Health Sciences.

World Federation of Occupational Therapists (WFOT). *Resources on Disaster preparedness and management*. (n.d.). <https://wfot.org/resources/disaster-management-for-occupational-therapists>

World Federation of Occupational Therapists (WFOT). (2022). *Disaster Preparedness and Risk Reduction Manual*. <https://wfot.org/resources/wfot-disaster-preparedness-and-risk-reduction-manual>

World Federation of Occupational Therapists (WFOT). (2019). *Resource Manual: Occupational Therapy for Displaced Persons*. <https://wfot.org/resources/wfot-resource-manual-occupational-therapy-for-displaced-persons>

World Federation of Occupational Therapists (WFOT). (2019). *Guide for Occupational Therapy First Responders to Disaster and Trauma*. <https://wfot.org/resources/wfot-guide-for-occupational-therapy-first-responders-to-disasters-and-trauma>

תרמו לכתביה: אורלי בוני, אריאלה צור, אתי עמר, דנה אלוש, דנה ויסברם פדן, ורד שפיר קיסר, חן כהן, יסמין בר יוסף, יפעת ולדר שוקרון, יעל שידלובסקי פרס, ליאורה פלג, ליאת גפני-לכטר, לימור רוזנברג, לנה ליפסקיה, מורן שחם לוי, מיכל אורפז ציפריס, מירי טל סבן, מרב גליס, נאוה רצון, סיון רגב, עדי שטרן, ענת גולוס, עפרה ברקת, צליל כהן בן משה, רביטל גל, רותי שגיב, שלי צימרמן, שמעונה לב און, שרית יעקבי קוזניר, תמיר גבאי.

נייר עמדה זה אושר על ידי חברות המועצה המקצועית העליונה, החברה הישראלית לריפוי בעיסוק והעמותה לקידום מקצועי עבור מרפאים בעיסוק.

מקורות מרכזיים

Abiodun, O. Y., Odunayo, A. C., Ayub, S., & Kumari, M. (2021). Disaster management and working with displaced persons (Methodological paper). *Open Journal of Therapy and Rehabilitation*, 9, 29-41. <https://doi.org/10.4236/ojtr.2021.92003>

Parente, M., Tofani, M., De Santis, R., Esposito, G., Santilli, V., & Galeoto, G. (2017). The role of the occupational therapist in disaster areas: systematic review. *Occupational Therapy International*, 2017. <https://doi.org/10.1155/2017/6474761>

Scaffa, M. E., Reitz, S. M., Smith, T. M., & DeLany, J. V. (2011). The role of occupational therapy in disaster

נספח 1: רשימת ניירות עמדה וקישורים בתחומי מקצוע הריפוי בעיסוק השונים.

(2021), כתב עת ישראלי לריפוי בעיסוק, 30(3), H156-H149.

להרחבה על תפקידי הריפוי בעיסוק בתחומי העשייה השונים, ניתן להעמיק בניירות העמדה מן השנים האחרונות.

יבזורי, י', לב-און, ש', בר-אילן טראוב, ר', גרינבלט, נ', טל-סבן מ', פדה, מ', רוזנברג, ל', שפע-קוגן, ש' ושרפי, כ'. (פברואר 2022). נייר עמדה בנושא תפקידים של מרפאים בעיסוק בהתערבות בילדים, נוער ומבוגרים עם אבחנות של הפרעות ניוויר-התפתחותיות (NDD), הפרעת למידה ספציפית (SLD), הפרעת קשב ופעלתנות-יתר (ADHD), הפרעה התפתחותית בקואורדינציה (DCD). קישור למסמך

בוני, א', מן, ע', ניסן, י', הדס לידור, נ', זיו, נ', חיים-ליטבסקי, ד', לב-גולדברג, ד', ליפסקיה, ל', צור, א', צרפתי, א' ושקד קופרק, ר'. (מאי 2016). נייר עמדה התערבות טיפולית של ריפוי בעיסוק במסגרות בבריאות הנפש בקהילה. כתב עת ישראלי לריפוי בעיסוק, 25(2), H61-H53.

ילון-חיימוביץ, ש', סלניקו, א', ארצי, נ', פריגל, י' ופישמן, ר'. (מאי, 2009). נייר עמדה לטיפול באנשים עם מוגבלות שכלית התפתחותית. כתב עת ישראלי לריפוי בעיסוק, 18(2), H96-H91.

בר, א', דרורי, ע', לב-און, ש', ליפשיץ, נ', מאירס, ב', מריל, נ' וקופר, ע'. (מרס 2021). נייר עמדה: תפקיד הריפוי בעיסוק בקרב ילדים ומתבגרים עם בעיות אכילה. כתב עת ישראלי לריפוי בעיסוק, 30(1), H16-H9.

לב-און, ש', יוכמן, א', בר שליטא, ת', זלצמן, ח', בירן, ס' וגל, ע'. (מרס 2023). אמות מידה להתערבות ריפוי בעיסוק בקרב אנשים עם הפרעת ויסות חושי. השירות הארצי לריפוי בעיסוק, משרד הבריאות. קישור למסמך

גפן, נ', אבירן, ע', ביטון, מ', בית יוסף, א', ברגר מנדלבאום, ע', גלבע, י', גליס, מ', גפן, א', גפני לכטר, ל', גרינבלט, נ', דורות, ר', דרורי-אסייג, ע', הראל, ש', ויסוצקי, י', ושאחי, א', זמורה, ב', חסדאי, א', יודוביץ, ד', ירמייאס כהן, ט', כץ זטלר, נ', לובאני, ח', ניסן, י', סבג, י', קאופמן, מ', קיצוני, ר', רובין, ח', שגב-יעקובובסקי, א', שטרן, ע', שנקר, ר' ושרפי, כ'. (2020). נייר עמדה: טיפול מרחוק-ריפוי בעיסוק. קישור למסמך

מרגליות, ט', יבזורי, י', סלע, ל', רוזנברג, ל', ויסמן ניצן, מ', ארז, נ', בר, א', קינדלר, ו', חמדות, ר', גפן, נ', שנקר, ר', עמית, ר', אדמוני, י' ולב-און, ש'. (אפריל 2022). נייר עמדה - התערבות ריפוי בעיסוק בקרב אנשים עם שיתוק מוחי במהלך החיים. השירות הארצי לריפוי בעיסוק, משרד הבריאות. קישור למסמך

טל-סבן, מ', בר, א', ברט, א', וינטראוב, נ', זמורה, ב', יבזורי, י', יוכמן, א', רוזן, ד', רוזנברג, ל' ורוזנבלום, ש'. (נובמבר 2021). נייר עמדה: ריפוי בעיסוק בקרב אוכלוסייה עם הפרעה התפתחותית בקואורדינציה (Developmental Coordination Disorder (DCD)) (נובמבר

עמית, א', אנטמן-קימל, ג', יוגב, מ', כץ, מ', בוני, א' וניסן, י'. (יולי 2017). נייר עמדה ריפוי בעיסוק בקהילה, טיפול במטופלים בביתם ובסביבת החיים הטבעית. כתב עת ישראלי לריפוי בעיסוק, 26(2), H124-H113.